

О СИНОНИМИЈИ И СИНОНИМИЧНОСТИ

Бернардина Петровић: *Синонимија и синонимичност у хрватском језику*, Загреб, 2005: Хрватска свеучилишна наклада

Књига др Бернардине Петровић, доцента са Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу, јединствена је по томе што представља широк и компетентан увид у различите аспекте синонимије. Ни у српској ни у хрватској лингвистици до сада готово да није било студија, у целини посвећених неком лексичком односу. Изузетак представља књига Данка Шипке, посвећена хомонимији.¹ Садржај књиге Бернардине Петровић могао би постати узор за даља целовитија истраживања антонимије, меронимије, таксонимије и других лексичких односа.

Књига се састоји из 282 странице и садржи увод, четири дела и закључак. У првом делу говори се о синонимији у различитим наукама, у другом о синонимији у лексичком саставу хрватског језика, трећи део је посвећен синонимичности у текстовима хрватског језика, а у четвртом се даје нацрт за хрватски синонимски речник.

Већ сам садржај ове књиге буди радозналост и привлачи пажњу својом разгранатошћу и широким приступом теми. Синонимија то и заслужује, јер је као централни проблем значења одувек била у фокусу интересовања истраживача различитих оријентација.

Први део књиге је посвећен синонимији у филозофским теоријама, у логици, реторици, стилистици и лексикографском опису. У овом делу даје се историјско-теоријски преглед схватања о синонимији од Античке Грчке до данас. Сазнајемо да се прва разматрања о синонимији везују за старогрчког софисту Продика, који је живео у 5. веку пре нове ере. Ауторка нас води од Продика, преко Платона и Аристотела, затим Фрегеа, Расела и Карнапа до Витгенштајнових разматрања не само синонимије, већ и значења уопште.

---

¹ Исп. Д. Шипка (1992).

Бернардина Петровић наглашава да се синонимија другачије третира у логици него у лингвистици. Логичари синонимији приступају као логичкој подударности и полазе од реченица, а не од лексема. Појам значења они дефинишу условом истинитости, односно истинитошћу реченица. Детаљније се износе идеје Виларда Ван Орман Клајна, једног од најпознатијих аналитичких филозофа, који се посебно бави математичком филозофијом и логиком.

Реторичари приступају синонимији као важном језичком средству за постизање убедљивости. Различитим фигурама понављања појачава се утисак и скреће се пажња слушаца на неке делове говора.

У поглављу о синонимији у стилистици наглашава се да је синонимија појава на свим језичким нивоима и у свим функционалним варијететима. Она представља један од кључних проблема стилистике. Највеће могућности за широку синонимизацију има књижевно-уметнички и публицистички стил, док су у осталим стилевима могућности синонимизације ограничене и сужене.

Значај првог дела књиге огледа се у томе што се синонимији приступа широко, из различитих углова, а тиме истраживање добија на интердисциплинарности, објективности и целовитости. Евентуална замерка могла би се упутити опсежним уводним напоменама у вези са филозофијом, логиком, реториком и стилистиком, због којих се мања пажња посвећује погледу на саму синонимију у тим областима. Оправдање за овакав ауторкин поступак видимо у томе што се читалац постепено уводи у поглед на језик, па на семантику и, на крају, на синонимију из визуре различитих научних дисциплина.

Последње поглавље у првом делу књиге посвећено је синонимији у лексикографском опису. Чини се да је ово изузетно информативно и корисно поглавље требало везати за део књиге посвећен синонимији у лексичком систему или делу посвећеном нацрту за хрватски синонимски речник. Начин лексикографске обраде у блиској је вези са теоријским приступом, што значи да свако ко се одлучи на израду синонимског речника мора прво одговорити на сложена питања: шта су синоними, шта је синонимски низ, постоје ли прави и неправии синоними итд. Пошто је сваки синонимски речник репрезентант неке теорије, требало је о речницима говорити после навођења различитих теоријских приступа лексичкој синонимији.

У овом поглављу наводи се историјски преглед од најстаријих европских синонимских речника па до најсавременијих. Први такав речник настао је почетком 17. века из пера латинисте Аусониуса Помпе. Сазнајемо да су први француски, немачки и енглески синонимски речници настали још у 18. веку, а најпотпунији италијански синоним-

ски речник, који је саставио Николо Томасео 1830. године, и данас се продаје у књижарама. У 18. и 19. веку објављени су први речници синонима и у Данској, Холандији, Шведској. Од савремених речника посебно се истичу енглески синонимски речници које су израдили Вебстер 1973. године и Хајакава 1968. и 1971, руски синонимски речник који је објавила Јевгењева 1970–1971, немачки речник Волфганга Милера из 1977. и 1986. године итд. У књизи се наводе комплетни библиографски подаци за све наведене и многе друге значајније синонимске речнике, настале широм Европе од 17. до 20. века.

Ауторкино лексикографско искуство, које је стицала радећи на *Хрватском рјечнику* у Заводу за лингвистичка истраживања Хрватске академије знаности и умјетности, нарочито долази до изражаја у њеној врло стручној, компетентној и критичкој анализи типова и особина досадашњих синонимских речника. Постоје два основна типа синонимских речника, а то су разликовни и кумулативни речници. Неки од њих у својој структури прожимају оба модела и они представљају прелазне речнике. У разликовним речницима наводе се семантичке разлике међу синонимима, а у кумулативним се само изLISTАВАЈУ синонимске одреднице, без експлицитног узајамног значењског поређења јединица. Бернардина Петровић је, затим, детаљно описала сличности и разлике између неколико разликовних, неколико кумулативних и прелазних речника. Кратко се задржала и на једином синонимском речнику српског језика Миодрага Лалевића и убрајала га у синонимско-хипонимске кумулативне речнике. Ауторка је запазила да је у овом речнику показана одређена недоследност у навођењу примера употребе, јер се потврде наводе само за поједине чланове низа. Недостаје му, сматра Б. Петровић, виши степен научне и стручне обраде, што се посебно односи на семантички метајезик којим су речи обрађене у овом речнику.

Синоними имају велики значај у лексикографији и као метајезичко средство у обради одредница у описним речницима. Ауторка констатује да се они често јављају као допуна дефиниције, као једино средство семантизације и као упућенице.

Ово поглавље првог дела књиге има и теоријску и практичну вредност. Представља значајан допринос теоријској лексикографији и историји лексикографије, а истовремено је и користан водич лексикографима у изради квалитетног синонимског речника.

Други део књиге посвећен је синонимији у лексичком систему хрватског језика. Као и у осталим деловима књиге, ауторка постепено прилази проблему синонимије. Полази од језичког знака и лексичког значења, затим приступа анализи значења у структурализму, теорији

прототипа и теорији динамичке семантике, а потом стиже до проблема лексичке синонимије. Ауторка даје преглед теоријских анализа синонимије у несловенским и словенским језицима. Наводи и кратак преглед значајнијих радова у којима су описани синоними у енглеском, немачком и француском језику. Нешто детаљније се задржава на истраживањима синонимије у словенским језицима. Пажњу јој привлаче размишљања Апресјана, Шмељова, као и неких чешких и словачких истраживача. Задржава се и на малобројним радовима о синонимији српских и хрватских аутора, као што су Даринка Гортан-Премк, Јелка Матијашевић, Твртко Прћић у српској лексикологији и Стјепан Бабић, Винко Пацел, Марко Самарџија, Бранка Тафра у хрватској лексикологији.

Нарочиту пажњу у другом делу књиге привукао нам је одељак о тзв. истокоренским или творбеним синонимима, као што су *слушалац* и *слушаџиљ* или *искијетити* и *йокијетити*. У радовима наших лексиколога строго се наглашава да су синоними речи различитих корена (исп. Д. Шипка 1998: 44). Д. Гортан-Премк (2004: 143) убраја у дублете деривате као што су *професорка* — *професорица*. Бернардина Петровић сматра да лексема и њен деминутив, ипак, нису синоними (нпр. *збирка* — *збирчица*), али да више деминутива представљају синониме (нпр. *језерце* — *језерашице*). Ауторка указује и на специфичан однос истозначности између збирних именица и множинских облика (нпр. *радници* — *радничийво*, *йучани* — *йучансийво*). Питање постојања и врста истокоренских синонима очигледно је отворено и захтева детаљну анализу.

У избору радова које цитира, у коментарима и запажањима које наводи, по обиму који се у књизи посвећује одређеним темама запажају се два главна интересовања Бернардине Петровић у вези са синонимијом. На првом месту то је занимање за израду синонимског речника, а на другом је заинтересованост за употребу лексичких синонима у тексту. Највише наведених чињеница у књизи посматра се кроз ту визуру. Ауторка, на пример, у вези са теоријом синонимије констатује на 131. страни да без чврсто утемељеног теоријског упоришта и развијених методолошких приступа не може бити ни поузданих лексикографских приручника.

Четврти део књиге посвећен је нацрту за хрватски синонимски речник. У том делу детаљно се представља модел једног модерног речника синонима, који би могао послужити и нашим лексикографима као подстицај и теоријски оквир за израду речника. Детаљно се описује структура речничког чланка — његова глава и тело, натукнице, одреднице, навођење синонимског низа, дефинисање, потврде. На

крају се, на скоро 30 страна, наводи узорак хрватског синонимског речника.

Овај део књиге је користан не само онима који би се одлучили за израду синонимског речника, већ и онима који се баве теоријом лексикографије. Код нас, нажалост, нема књига, а ни радова, из ове области, док је у свету теоријска лексикографија све развијенија.

Интересовање за употребу синонима у тексту запажа се и у другом делу књиге, посвећеном синонимији у лексичком саставу и још више у трећем делу, у којем се говори о синонимичности у текстовима хрватског језика. Ауторка поставља теоријску дистинкцију између синонимије и синонимичности. Семантичку идентичност у језичком саставу назива синонимијом и разликује је од семантичке идентичности у контексту, коју назива синонимичношћу. Две лексичке јединице, констатује ауторка, које сматрамо контекстуалним синонимима то не морају бити и независно од контекста.

У трећем делу књиге ауторка наводи кратак преглед најважнијих погледа различитих хрватских и светских аутора о тексту, дискурсу, контексту и стиже до кореференције и синонимичности. Затим следи опширна анализа употребе синонима у тексту на примеру из хрватских текстова. Најчешће контекстуалне синониме представљају речи страног порекла, па се у књизи говори и о употреби позајмљеница, архаизама, дијалектизама, колоквијализама, вулгаризама, еуфемизама, жаргонизама и некротизама као о врстама контекстуалних синонимима књижевних речи. Овај део књиге завршава се анализом односа синонимије и других лексичких односа у тексту. Обрађен је однос између синонимије и хиперонимије, хипонимије, меронимије и холонимије.

Две средишње путање Бернардине Петровић кроз синонимију (теоријска анализа синонимије са циљем израде синонимског речника и употреба синонима у тексту) указују на врло модеран приступ овом проблему. Савремена теорија се све мање развија затворена сама у себе, а све се више усмерава ка неком практичном циљу. Циљ анализе синонима у овој књизи јесте израда ваљаног, модерног синонимског речника, а синонимски речници су поред описних речника најважнија и најпотребнија остварења у једнојезичној лексикографији.

Анализа употребе синонима у тексту такође је одраз модерног приступа овом лексичком односу. Оваква истраживања су врло ретка, а врло корисна, јер је далеко више контекстуалне синонимије него синонимије у лексичком систему, независно од контекста. Поглед на неке савремене приступе лексичким односима показује да их семантичари све чешће испитују у контексту. Проблем настаје када се у томе

претера и када се синонимија или антонимија независно од контекста уопште и не узимају у разматрања. Такав став има, рецимо, М. Л. Марфи (2003), која иде толико далеко да не признаје антонимију независно од контекста.

Бернардина Петровић, међутим, проналази равнотежу између синонимије и синонимичности, тј. између синонима независно од контекста и контекстуалних синонима. Осим тога, у њеној књизи се успоставља и права мера у вези са избором литературе. Нема много истраживача који у анализи неког језичког проблема узимају у обзир мишљења домаћих аутора, али и аутора са словенских, романских и германских језичких простора.

Захваљујући ширини приступа и опсежним уводима којима ауторка започиње свако поглавље, ова књига далеко надилази књигу о синонимији. Она би се у неким сегментима могла третирати и као студија из лексичке семантике из угла синонимије. Пажљив читалац ће у њој пронаћи неразрађене, али ипак присутне, информације о појму лексеме, о језичком знаку, о лексичком значењу, о односу између лексикологије и неких сродних дисциплина, о важнијим семантичким теоријама, о подели лексике с обзиром на сферу употребе (архаизми, дијалектизми итд), о синтагматским лексичким односима (у поглављу о синонимичности у текстовима), о парадигматским лексичким односима (у поглављу о релацији између синонимије и хипонимије, меронимије итд), о односу између лексикологије и лексикографије, о теорији лексикографије. Ауторка је, кроз синонимију, захватила сва важнија питања лексикологије.

На крају, предложили бисмо Бернардини Петровић да настави са истраживањима синонимије. У том смислу било би нарочито корисно обрадити синонимију на свим језичким нивоима и видети којим се све језичким средствима она може постићи.

Осим тога, предложили бисмо јој да прошири неке одељке из књиге, у којима је само кратко додирнула бројна сложена семантичка питања. То су, рецимо, питања о синонимичности, метонимичности и метафоричности, о односу између синонимичности, хиперонимичности и хипонимичности, о творбеним синонимима, о негацији у синонимији итд.

Очигледно је да свака обрађена тема отвара много нових питања. Верујемо да ће на нека од њих у вези са синонимијом одговорити ауторка или неки заинтересовани читалац ове књиге.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Гортан-Премк 2004:** Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Марфи 2003:** M. L. Murphy, *Semantic Relations and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Шипка 1992:** Danko Šipka, *Leksička homonimija (na primjeru savremenog standardnog srpskohrvatskog jezika)*, Sarajevo: Institut za jezik i književnost.
- Шипка 1998:** Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

Београд

Рајна Драгићевић